

796

Книжка: У. Трошадського Кошицького АКСР - акції

~~4004~~

25/VI 1923.

796 / 25

ПРОФ. РОСТИСЛАВ ЛАЩЕНКО.

ЛИТОВСЬКИЙ СТАТУТ, ЯКО ПАМ'ЯТНИК УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Проф. Ростислав Лащенко

ЯКО ПАМ'ЯТНИК УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

~~22.5.7~~

люди нашої історії безумовно саме видатне місце займає Литовський Статут, який на протязі кількох століть є менше ніж кодекс свого (перша редакція 1529 р.) в історії правового життя українців, а скоріше назвичайно повому кодексу до видання першого українського Статуту в державі Литовсько-Українській. При цьому Литовських, привнеси жемоні класи українських князів, Судебник 1468 року королівських, а в кінці XV століття не могли відіграти такої ролі в державному і суспільному житті у Великій Литві, як Литовсько-Українському, і в початку XVI століття, коли в Україні почався вичуватися потреба в виданні загально-обов'язкового в цій державі кодексу писаних прав. Сейм 1514 р. прохав великого князя Сигізмунда I розв'язати нарізні питання про видання Статуту. В самому початку 20-х років XVI-го століття (коло 1522 року) Статут був вироблений і після остаточного його зредакції і зхрала на сеймі Віленському (1528-1529 р.) в березні 1529 року був переведений в життя, як загально-обов'язковий в цілому князівстві кодекс законів. Оскільки великий князь хотів, щоб це не було просто проханням, а дійсно двома в державі законами було вже небезпечно в інтересах українців і цілком на аустрич інтересам часу.

П Р А Г А.

НАКЛАД УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ПРАЗІ.

ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ В ПРАЗІ.

1923.

2 = 796 / 25

Проф. Ростислав Лащенко.

ЛИТОВСЬКИЙ СТАТУТ, ЯКО ПАМ'ЯТНИК УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА.

Серед пам'яток українського права литовсько-польської доби нашої історії безумовно саме видатне місце займає Литовський Статут, який на протязі кількох століть з менту видання свого (перша редакція 1529 р.) в історії правного життя України відіграв надзвичайно поважну роль. До видання першої редакції Литовського Статуту в державі Литовсько-Українській не існувало загально-обов'язуючого кодексу. „Привілеї“ великих князів Литовських, привілеї земські і обласні, „устава“ і „ухвали“ тих-же князів, Судебник 1468 р. короля Казимира Ягайловича вже в кінці XV століття не могли задовольнити пекучих потреб державного і суспільного життя у Великому Князівстві Литовсько-Українському, і в початку XVI століття стала зокрема і гостро вчуватися потреба в виданні загально-обов'язуючого в цілій державі кодексу писаних прав. Соїм 1514 р. прохав великого князя Сигизмунда I розв'язати нарешті питання про видання Статуту. В самому початку 20-х років XVI-го століття (коло 1522 року) Статут був вироблений і після остаточного його зредаговання і ухвали на соїмі Віленському (1528—1529 р.) з осені 1529 року був переведений в життя, як загально обов'язуючий в цілому князівстві кодекс писаних прав. Очевидно, великий князь зрозумів добре, що проволікати далі з кодифікацією діючих в державі законів було вже небезпечно в інтересах управління і пішов на зустріч інтересам часу.

Таким чином і з'явився Литовський Статут — власне перша його редакція 1529 р.¹⁾

Литовський Статут цієї першої своєї редакції, або, як його звуть, Статут „Старий“, складається із XIII розділів; кожний роз-

¹⁾ На думку проф. Бершадського Статут був виданий на Віленському соїмі 17 листопаду 1529 р.; деякі інші автори вказують на 29 вересня 1529 р., як на день, від якого Статут почав діяти.

діл містить в собі низку артикулів — більшу чи меншу; кількість їх в кожному поодинокому розділі нарізна. В розположенню законодавчого матеріялу Статут додержується визначної для свого часу системи. Розділ першої заховує в собі артикули, які стосуються верховної влади і відношення до неї населення; в розділі II містяться постанови характеру військового, розділ розповідає про так звану „оборону земську“; III розділ Статуту „О свободах шляхти і о розмноженню Великого Княжства Литовського“ торкається привілеїв шляхти, як домінуючого в державі стану; слідує розділи містять в собі артикули про організацію суду і норми права матеріяльного (цивільного і карного), а також норми процесійні. Опріч того, подібно, як і в „Рускій Правді“, єсть в Статуті і артикули з зазначенням розміру платні, яку повинні були платити позовникам відповідники за шкоди, що були ними заподіяні. Всіх артикулів Статут має 264.

Введення в життя Литовського Статуту в редакції 1529 р. безумовно складало з себе для свого часу в Великому Князівстві Литовському дуже видатне явище, бо до цього менту, як ми й зазначили вище, у Великому Князівстві не було ще загально-обовязуючого кодексу діючих законів, і поодинокі землі, що входили до складу держави Литовсько-Української, правувалися в більшости — „водле обичая давнього“ — по своїх місцевих звичаях.

Але життя не стояло на одному місці і незабаром, після видання першої редакції Литовського Статуту, стала вчуватися потреба в доповненню Статуту новими нормами згідно з вимогами часу. Разом з тим в колах шляхоцьких виникла й думка про видання Статуту в новій, почасти змінений, почасти доповнений редакції. Спонукало, очевидно, на це шляхту бажання закріпити за собою в новій редакції загально-обовязуючого в цілій державі кодексу і ті нові привілеї, які шляхта набула після видання першої редакції Статуту. І дійсно, на протязі низки років після видання першої редакції Литовського Статута, Литовсько-Українській шляхті Великого Князівства Литовського надаються низкою привілеїв дуже істотні права; так, наприклад, на Берестейському соймі 1544 р. за шляхтою фактично закріплюється право на участь її представників (депутатів) в великих вальних соймах Великого Князівства Литовського; загально-земським привілеєм 1547 р., виданим на соймі Віленським королем Сигизмундом-Августом, були підтверджені всі вольности „панів-рад обоєго стану, духовного і світського, римського і грецького, княжат, панят і всього рицерства“;¹⁾ на підставі привілею з 7 липня 1563 р. відмінені були обмеження обіймати уряди

¹⁾ Дивись О. Леонтовичъ: Правоспособность лит.-русской шляхты“ Ж. М. Н. Пр., 1908, III, 82.

шляхтичам грецького закону — обмеження, які були встановлені Городельським привілеєм 1413р.;¹⁾ на соймі 1559 р., ще перед тим, за шляхтою було закріплено право без оплат мита вивозити за кордон всякий крам, всякі продукти, що були здобуті на власних шляхоцьких землях — право, яке професор Бершадський характеризує як право „чудовищне“;²⁾ на Більському соймі 1564 р. шляхта досягає своєї давньої мети — права обирати суддів, наслідком чого весь судовий шляхоцький устрій реформується: організується на зразок польський суд земський, суд гродський і підкоморський — реформи,³⁾ які й знаходять свій вираз в новій редакції Статуту Литовського — редакції 1566 р.; разом з тим запроваджується радикальна адміністративна реформа: замість старовинного історичного поділу Великого Князівства Литовського по землях і воеводствах територія князівства поділяється на зразок польський на повіти, як адміністративно-судові одиниці; згідно ухвали Віленського вального сойму 30 грудня 1565 р. шляхта одержує право й формальне збиратись для обміркування потреб Річи-Посполітої на своїх місцевих повітових соймках; на підставі цього ж привілею місцева шляхта набуває й право обирати своїх послів до соймів вальних.⁴⁾

Отже, очевидно, думка про закріплення за собою всіх цих істотних привілеїв і спонукала шляхту домагатися від короля видання нової редакції Статуту Литовського. І дійсно вже на Берестейському соймі 1544 р.,⁵⁾ а потім на соймі Віленському 1551 р., литовські „стани“ домагалися від короля про зміну редакції Статуту. І ми дійсно бачимо, що напотім в нову редакцію Литовського Статуту — редакцію 1566 р. і були занесені найбільш важливі привілеї шляхти, які були дані королями в період від видання першої редакції Статуту до оголошення діючим кодексом Литовського Статуту в його новій редакції — редакції 1566 р.

Але справа й з виданням цієї нової, другої редакції Литовського Статуту, тяглася довго. Нарешті в 1551 р. була обрана спеціальна комісія для „поправи“ Статуту. Комісія складалася із 10 осіб — „людей добрих, поважних, як грецького, так і римського закону“. Але й після того справа не посувалася довго вперед.

¹⁾ Там-же, 23.

²⁾ С. А. Бершадській: „Литовські євреї“, 237, 310.

³⁾ Див. про них у Н. Лаппо: Ж. М. Н. Пр. 1897. VI, 1899, августь, 1908, январь.

⁴⁾ С. А. Бершадській: Литовські євреї, СПб. 1883 г., 310. Див. також самі привілеї — Віленський 1563 р., Більський — 1564 р. і Віленський 1565 р. (Временникъ Им. О-ва Ист. и Др. Россійскихъ, XXIII, стр. 4, II, 13).

⁵⁾ І король вже на Берестейському соймі 1544 р. погодився „аби для лепшої справедливости оний статут був поправен“; тоді-ж власне король і наказав обрати комісію із 10 осіб для поправки статуту. (Działynski: „Zbiór praw litewskich“, 13 арт. O poprawienie statutu i wpisanie ziemskich przywilejow, 407 ст.)

Отже на соймі Віленському 1554 р. шляхта знову нагадала королеві про поправки статуту, домагаючись „аби його королевська милость“ справу зі статутом „ку досконалости привести рачив“.1) Нарешті праця по складанню нової редакції Статуту закінчилася (коло 1563 р.). Згідно привілею короля Сигизмунда-Августа, привілею, що був виданий на соймі Більському в р. 1564, Статут в новій редакції повинен був увійти в життя в тому ж 1564 р. в день святого Мартина,2) але цього не трапилось і тільки 1-го липня 1566 р. після вже нового перегляду Статуту на соймі Віленському Литовський Статут в цій другій своїй редакції був нарешті остаточно3) стверджений і оголошений діючим в цілій державі Литовським кодексом.

Цей другий статут 1566 р. (або точніше ця друга редакція Литовського Статуту) містив в собі на кілька десятків артикулів більше, ніж Статут редакції 1529 р., мав уже не XIII, а XIV розділів, але розположення в ньому законодавчого матеріалу і ціла система його залишилися в основі своїй тіж самі, що і в першому Статуті: в розділі I-ім розповідається про верховну владу — „персону господарську“ і про „ображення маєстату“ її, в II-ім про повинности „земської“ служби, в III-му про вольности шляхоцькі і про „розмноження“ Великого Князівства Литовського, в слідуючих розділах заховуються постанови, які торкаються права цивільного, карного, процесу і організації шляхоцьких судів, прав і обовязків судів, права апеляції і т. д. Що торкається власне права карного, то в статуті 1566 р. вже мається чимало артикулів, яких не містив в собі Статут першої редакції; так, наприклад, в Статуті II-м мається артикул про підробок монети, про вбивство дитини і др., яких не знає перший Статут; збільшується також і низка політичних злочинів, яких не видав Статут перший. Зокрема збільшується кількість артикулів, які стосуються взагалі до судівництва і процесу. Замість 37-х артикулів Статуту першого VI його розділу (судового) Статут 1566 р. містить в собі вже 74 артикули в розділі IV, який відповідав розділу VI першої редакції Статуту. Всіх взагалі артикулів Литовський Статут цієї другої редакції містить в собі 366. До Статуту 1566 р. король постановив додати і обидві Віленські привілеї — з дня 7 липня 1563 р. і з дня 30 грудня 1565 р. Перший з них, як ми відмітили вище, відмінював постанови Городельського привілею 1413 р. про заборону „Русинам“ займати вищі уряди в Великому Князівстві Литовському, а другий забезпечував за шляхтою право

1) Zbiór praw litewskich, 49.

2) „А мається тот статут і всі справи, поступки, порядки і вступ а початок его зачати од дня свята светого Мартина в року теперішнім 1564“ (Временникъ И. О-ва И. и Др. Рос. XXIII).

3) И. Лаппо: „В. кн. Литовское во второй половинѣ XVI ст.“, 506.

збиратися на своїх місцевих соймах для обміркування справ, які торкалися Річи-Посполітої, а також і право обирати до соймів вальних своїх послів.

Статут цієї другої редакції в українських землях відомий під назвою Статуту Волинського. Ця назва прищепилася до Статуту редакції 1566 р. через те, що, згідно привілея про *przewroczenie* землі Волинської до королівства Польського по акту Люблинської унії 1569 р., король залишив за Волинню, за воєводствами Київським і Брацлавським право вести судівництво мовою українською на підставі Литовського Статуту цієї другої редакції. У вищезгаданому привілею про *przewroczenie ziemie Wołyńskiej do królestwa Polskiego* іменем короля було між іншим сказано „Панам радам нашим духовним і світським, князям, панам урядникам земським, шляхті і усьому рицерству землі Волинської“ так: „*Sądzie u odprawować namy u powinni będziemy statutem Litewskim przez Nas im dzierzeć porzysiężonym, który im wcale sostawuiemy*“.¹⁾ Що торкається власне мови української („рускої“), то король цим же привілеєм залишив станам землі Волинської уживати цю мову в землі Волинській в усіх судових справах, згідно бажанню всіх станів землі; разом з тим король давав урочисту обіцянку звертатися по всяких справах до станів землі Волинської і писати „листи“ із канцелярії корунної „*nie jakim innym jedno Ruskim pismem pisane*“; король стверджував своїм королевським словом, що такі порядки „*bydź mają czasy wiecznemi*“.²⁾ Таку-ж саму обіцянку король Сигизмунд—Август давав урочисто в своїму привілеї 1569 р. про „повернення“ князівства Київського до корони Польської³⁾ і станам землі Київської, згідно проханню останніх — залишити їм для вжитку, як офіційну, мову українську („руську“). Як відомо, для цих земель українських, що заховали за собою право і після Люблинської унії 1569 р. вести судівництво і користуватися офіційно мовою українською, був навіть утворений окремий вищий суд — трибунальський в місці Луцьку,⁴⁾ але незабаром по його утворенню, цей Луцький трибунал був скасований: в цілях польонізації краю польський уряд поширив на згадані вище землі українські судову владу поль-

¹⁾ Vol. leg. t. II, 83.

²⁾ Теж, 86.

³⁾ Теж; див. Привілеї Сигизмунда — Августа 1569 р.

⁴⁾ Згідно конституції Варшавського вального сойму 1578 р. од кожного із українських воєводств (Київського, Волинського і Брацлавського) до трибуналу Луцького повинно було обрати визначну в конституції кількість „депутатів“, при чому в самій конституції було ясно зазначено, що всі ці воєводства ведуть судівництво „*Statutem Wielkiego Xięstwa Litewskiego*.“ Саму конституцію Варшавського сойму 1578 р. було наказано королем дати тим воєводствам під печаттю корунною „*pismem Ruskim wedle przywileiu tym Woiewodztwom o Unij na Seymie Walnym Lubelskim danego*“. (Vol. leg., t. II, Petersburg, 1859, 185).

ського коронного трибуналу в Любліні (в роках 1589 і 1590);¹⁾ однак, як висловлюється професор Грушевський, „традиції старого права не переривались в судовій практиці центральної і східної України в XVII і навіть в XVIII²⁾ віці“.

Але життя, як ми кажемо, не стояло на одному місці: незабаром після видання цієї другої редакції Литовського Статуту трапилася найважливіша в дальшій долі Литовсько-Української держави подія — зєднання по акту Люблінської унії 1569 р. „Литви й Польщі“ в єдину-неділиму польську Республіку — Річ-Посполіту: „Korona Polska i W. K. Litewske“ стали ніби „jedyno nierozdzielne y nierozne ciało... jedyna spulna Rzecz Pospolita“.³⁾

Вже в своїй декларації про унію (декларації 1564 р.) король Сигизмунд-Август згадував про основну мету зєднання: по думці короля народ литовський і польський повинні були перетворитися в „jeden lud“, щоб із двох панств стало панство єдиним; „iż nic tylko w jeden animusz, albo w jedną mysl, w jedną zgodę w jedne miłosc, w jedną spolną przyiazń... ale też k temu w jedno ciało, a ciało nierozne, nierozdzielne, jako przywieleje spólne stare omawiaią, spoine są“.⁴⁾

Безумовно, що така важлива подія, як здійснення ще давньої мрії перших Ягайловичів про зєднання в єдино ціло Литви й Польщі, не могло не відбитися значно і на долі Литовського Статуту, який був писаний „руською“ мовою. І хоча король, як ми зазначили вище, у своїх привілеях і залишив у центральних українських землях їх невідмінне право вживати в офіційних зносинах і актах мову українську і правуватися на підставі Статуту Литовського, хоч традиції старого права, як справедливо висловлюється проф. Грушевський — „не переривались в судовій практиці центральної і східної України в XVII і навіть XVIII віці“, але Люблінська унія широко відчинила двері для впливів у цих центральних українських землях права польського. Хоч на по-

¹⁾ В імені короля на соймі вальному коронному 18 квітня 1589 р. було ухвалено обивателів воєводств Волинського і Брацлавського „нагородити“, бо обивателі ті „w tak wielkim niebezpieczeństwie od przyległego a bardzo prędkiego nieprzyaciela z inemi Woiewodztwy przyległymi, Ruskim, Podolskim, także y inemi i pogranicznych zamkow dzierzawcami... „Отже король і вирішив“ їм nagrodzić y ich umysły a swiąski wsielenia ich do korony tym więсеу ugruntować“... „Угрунтування“ цього wsielenia інкорпорованих до корони українських воєводств і було запроваджено в тім напрямі, що Луцький трибунал був фактично скасований і його місце заступив для українських воєводств трибунал польський, коронний. (Див. Vol. legum т. II, 292, 293, 294, 295).

²⁾ Див. „Українській народъ въ его прошломъ и настоящемъ“, СПб. 1914. 184.

³⁾ Vol. leg., II т., 89.

⁴⁾ Vol. leg., т. II, 29.

ляків і після унії 1569 р. в самому Великому Князівстві Литовському продовжували дивитись як на чужинців („заграничників“),¹⁾ але після унії 1569 р. поляки набувають низку прав і в тім числі і надзвичайно важливе право на володіння земельною власністю на українських теренах. Отож „зєдинення по унії Литви і Польщі, пише польський вчений Станіслав Кутшеба, примушувало теж до зміни і деяких приписів Статуту II-го. Вже в 1569 р. вибрана особна комісія, яка мала зробити поправи Статуту, узгляднюючи взагалі приписи польського права“.²⁾ Власне комісія була обрана вперше на соймі Гродненському в 1568 р.; у склад цієї комісії, крім кількох представників од шляхти, увіходили віленський біскуп Валеріан (Протасевич), берестейський воєвода Юрій Васильович Тишкевич, жмудський каштелян Мельхіор Шемет і берестейський каштелян Ян Миколаєвич Гайко.

Комісія з 14 осіб була вже сформована на соймі Люблинському (1568—1569 р.).³⁾ Комісія ця й розпочала працю, але ні за короля Сигизмунда-Августа, ні за короля Степана Баторія Литовський Статут у своїй третій редакції не був виданий. Перешкоджади тому, крім зовнішніх причин (війна з Москвою), і ті тертя між поляками і литовцями, які виникли в наслідок унії. „Як знаємо, пише И. Лаппо, обидві держави, тяготиючи до унії, цілком инакше собі уявляли її характер і її устрій. Польща в ній бачила головне інкорпорацію Литовсько-руської держави до коруни Польської, Велике Князівство Литовське розуміло унію скорше, як міцний союз для наступу і оборони з спільно обраним королем.“⁴⁾ Отже справа з виданням Литовського Статуту в новій третій його редакції затяглася аж до 1588 р., коли нарешті король, вже Сигизмунд III, після намови своєї „з радою панів обоєго народу“ дав цій редакції Статута свою санкцію.⁵⁾

1) I. I. Lappo: Litevský statut a jeho sankce 1588 (Sborník věd právních a státních. V Praze 1922, š. I, 33).

2) St. Kutzeba: Historia ustroju Polski w zarysie. Litwa 1920, 160.

3) До складу цієї комісії належали віленський біскуп Валеріан, каштелян жмудський Мельхіор Шемет, вїйт Віленський, доктор Август (Ротундус) і представники від шляхти: стольник В. К. Литовського Микола Дорогостайський, кн. Лука Сквирський, Ян Стецькович, Венедікт Юрага, кн. Павло Соколинський і ще 6 осіб разом з 2 писарями, а усього 14 (Див. V. leg. т. II, 100—101). Характерно, що до цієї комісії не було закликано ні одного представника від Польщі. (Див. I. I. Lappo, там-же 30).

4) I. I. Lappo: Litevský statut a jeho sankce v r. 1588. Sborník věd právních a státních. V Praze, 1922, š. I, 31).

5) Проф. И. Лаппо в своїй новій праці („Litevský statut a jeho sankce v r. 1588“) відкидає пануючу взагалі в науці думку, що Статут 1588 р. був сакціонований спільним польско-литовським соймом 1588 р. (в Кракові). В той час такого сойму, на думку проф. Лаппо, в Кракові не було. Статут сакціонував сам король, яко великий князь Литовський, сойм же польський проти такого акту короля, як вел. князя Литовського, не протестував. Вислід проф. Лаппо освітлює самостійність Литовського В. Князівства

Цей третій і останній Литовський Статут 1588 р. що до системи своєї і розположення матеріялу законодавчого додержується взагалі приписів і порядків перших двох Статутів, але самого матеріялу законодавчого в цьому Статуті міститься значно більше, ніж в кожному із перших двох Статутів. Але чимало цього нового матеріялу, який заховує в собі Литовський Статут редакції 1588 р., відбиває в собі ті істотні зміни в загально-державному устрою Великого Князівства Литовського, які трапилися після унії 1569 р. Ціла низка артикулів безпосередньо торкається ріжних вільгот стану шляхоцького — „свобод“ і „вольностей“ шляхти, її *libertas et jura*. В цьому відношенню Статут 1588 р. дійсно ніби завершує собою ту еволюцію, яку одбула литовська, а за нею і українська шляхта під безпосереднім вже впливом польського *guserskiego* права. Разом з тим в порівнянню з попереднім Статутом 1566 р. Литовський Статут 1588 р. містить в собі і чимало нових артикулів, які стосуються до права карного і цивільного. Статут розповідає і про злочини, яких не предбачав Статут попередній; так, наприклад, в Статуті єсть постанови про убивство позашлюбної дитини, про убивство на дуелі, по похищення замужньої жінки і т. п. Чимало і нових приписів характеру процесійного. Як і попередній, Статут поділяється на 14 розділів, але містить в собі значно більше артикулів (1488). Як і перші два Статути, Статут 1588 р. був писаний мовою „руською“ і в тому-ж році „руською“ урядовою в Великому Князівстві Литовському мовою був надрукований в Вільні в відомій для свого часу типографії Мамонича. По досліджуваннях учених тільки ця остання редакція Литовського Статута була надрукована в типографії Мамонича. у Вільні, других офіційних друків Статуту мовою „руською“ (українською) вже не було; впрочім це українське видання Литовського Статуту редакції 1588 р. — як гадає проф. Кістяковський — було передруковано потім не менш трьох разів, хоча з захованням 1588 р. В дальшому-ж „відвертий передрук його руською мовою — по свідченню того-ж ученого — зустрів перепони з боку польського уряду“.¹⁾ Друк провадився і далі, але друкувався не оригінальний „руський“ текст Статуту Литовського, а переклад його на мову польську. — Перший передрук Статуту польською мовою і шрифтом готичним²⁾

після унії 1569 р. більш виразно і ясно, ніж до сього часу ця самостійність закреслювалася дослідувачами литовсько-українського права. Відсилаємо читачів до цієї цікавої роботи проф. Лаппо, надрукованої чеською мовою в загадному вже вище *Sborníku věd právnických a státních* за 1922 г., кн. I. Прага).

¹⁾ Див. А. О. Кістяковській: *Права, по котрымъ судится малор. народъ. Очеркъ историческихъ свѣдѣній о сводѣ законовъ, дѣйст. в Малоросіи*, 32, 33.

²⁾ Дивись там-же.

був передрук у виданню 1614 р. Далі йшла ціла низка передруків Статуту в польській мові. Проф. Бершадський, крім видання 1614 р., вказує взагалі на слідуєчі видання Статуту в перекладі польському: 1619, 1648, 1693, 1744, 1786, 1811 (петер ургське — з перекладом на мову російську) і нарешті 1819 р. По посвідченню польського вченого п. Ст. Кутшеби, після видання Литовського Статуту в 1614 р., всі інші його видання мовою польською „лише повторювали те видання“.¹⁾ Майже всі видання Литовського Статуту в перекладі на польську мову були надруковані в Вільні; із польських видань Статуту — видання 1693 і 1744 р. були надруковані в Вільні єзуїтами.²⁾

З приводу всіх польських передруків Литовського Статуту редакції 1588 р. в перекладі на мову польську проф. Бершадський писав: „Жадний инший текст статуту 1588 р., крім руського тексту, що був надрукований Мамоничем, ніколи не одержував законодавчої санкції і тому не міг і не може бути визнаним за текст закона, за джерело права в технічному змислі.“³⁾ Проф. Бершадський підкреслює між иншим, що вже перше польське видання виявляло низку відступлень од початкового руського тексту, а кожне друге ще більш поширювало ці відступлення і помилки.⁴⁾

Із попереднього короткого ачерку самої історії походження Литовського Статуту видно, що в ньому досить яскраво відбився шляхоцькій устрій „панства“ Литовського в епоху найбільш інтенсивного розвитку шляхоцьких прав — в епоху боротьби шляхти за своє верховенство в державі, при чому Статут у своїй останній редакції (1588 р.) з'явився ніби завершенням цього складного процесу. Спираючись на розвиткові в державі Литовській правоздатности литовсько-руської шляхти, проф. Леонтович писав: „Основні положення окремих привілеїв були зведені потім у загальний шляхоцький кодекс — Литовський Статут, в котрому завершується станова організація литовсько-руського шляхетства.“⁵⁾ Отже-ж, виходить, Литовський Статут — кодекс шляхоцький, а з поняттям про шляхецтво тісно зв'язується в данім випадкові і поняття про ніби польське походження цього намятника права. Так і розуміє Литовський Статут чимало польських учених, прищеплюючи до Статута ідею польскости. От, наприклад, як характеризується Литовський Статут у вступній статті до видання тексту II-го Статуту в перекладі на мову польську (ви-

¹⁾ St. Kutszeba: *Historya ustroju Polski w zarysie*. Litwa. Lwow, 1921, 160.

²⁾ Franciszek Piekosiński: *Statut Litewski*. Krakow, 1899, 64—65. Див. також — С. А. Бершадській: *О наслѣдованіи въ выморочныхъ имуществахъ по литовскому праву*. Ж. М. Н. Пр. 1892, ноябрь, 7.

³⁾ С. А. Бершадській: „Литовскій Статутъ и польскія конституції“, 12.

⁴⁾ Там-же, 15.

⁵⁾ О. Леонтовичъ: *Правоспособность лит.-русской шляхты*, 87.

дання Краківської Комісії правничої накладом Краківської академії umiejętności¹⁾ „Statut Litewski ten najznakomitszy pomnik prawodawstwa polskiego ubiegłych wieków.“

Відомий польський учений Францішек Пекосинський у своїй спеціальній розвідці про Литовський Статут писав між иншим: „Statut Litewski pomiędzy pomnikami prawodawczymi polskimi najcelniejsze zajmuje miejsce.“²⁾ На жаль, ми не маємо можливості спинитись тут більш уважно на поглядах на Статут поодиноких польських учених і звертаємо тут лише увагу на погляд на Статут Краківської Komisji prawniczej; гадаємо, що сама суть цього погляду ясно zakresлюється цитованими нами вище словами, якими і розпочинається в виданню названої Комісії „słowo wstępne“.

З другого боку російські вчені розглядають Литовський Статут, як пам'ятник права „руссаго“, московського. І „Уложеніє царя Алексея Михайловича 1649 р.“ і Литовський Статут — це виява творчої діяльності одного і того-ж народу — руссаго. Один із найвидатніших представників науки „руссаго“ права небіщик проф. Владимирський-Буданов у своїй відомій праці „Отношеніе между Литовскимъ Статутомъ и Уложеіемъ царя Алексѣя Михайловича“ писав: „Между русскими кодексами, (включая в то число и дѣйствующій Сводъ), въ историческомъ отношеніи безусловно самые цѣнные суть Уложеніе 1649 г. и Литовскій Статутъ.“³⁾ Проф. Владимирський-Буданов скріплював своє положення тим, „що наука признала Литовско-русское государство русскимъ государствомъ; его право — русскимъ правомъ“.⁴⁾ Таким чином що до Литовського Статуту, як пам'ятника права, ми зустрічаємось з претенсіями на нього, як з боку поляків, так і з боку росіян. В той час, як учені польські підкреслюють інтенсивно впливи на Статут права польського, і, не маючи змоги відкинути самого факту, що всі три редакції Статуту Литовського були писані мовою „руською“, звертають свою особливу увагу на те, що ціла низка видань Статута була надрукована мовою польською, а тому й самий пам'ятник права, відбиваючи в собі шляхоцький устрій Річі-Посполітої Польської, з'являється тим самим пам'ятником права польського; російські учені базують свої права на Литовський Статут, як пам'ятник права „руссаго“, на „единствѣ національности двухъ государствъ“⁵⁾ (в даннім разі мається ними на увазі Московська

¹⁾ Collectanea ex archivo collegii iuridici, t. VII; arch. komisji i prawniczej, t. siódmy. Krakow. Nakladem akademii umiejętności. 1900. (Курсив наш.)

²⁾ Franciszek Piskosiński: Statut Litewski. Kraków, 1899, 66. (Курсив наш.)

³⁾ Див. Сборникъ государственныхъ знаній подъ редакціей Б. П. Бездорова, т. IV, 1877, 4 стор. (Курсив наш.)

⁴⁾ Там-же.

⁵⁾ Проф. Владимирський-Будановъ, там-же 21 стор.

і Литовсько-Українська держави, або як звать Велике Князівство Литовсько-Українське росіяне — „государство Литовско-русское“).

Але, крім поляків і росіян, що претендують на Литовський Статут, як на продукт творчости національного генія своїх народів, — права на Статут заявляють також і білоруси.

Таким чином відносно Литовського Статуту, як пам'ятника права національного, в науковій літературі, на жаль і до нашого часу не припиняються суперечення: представники наукової думки трьох згаданих нами народів, зокрема-ж поляки й росіяне, наче в якомусь національному засліпленню, зараховують Литовський Статут в національну скарбницю духовних здобутків своїх народів. Нам здається, що це „засліплення“ польських і російських учених походить з того, що і перші і другі уникають самої можливости спокійно і об'єктивно дивитись історичній правді в очі, ігноруючи невідмінні і цілком ясні права на Литовський Статут, як пам'ятник права, сторони третьої — ігноруючи і зневажаючи права на Статут народу українського.

Завдання нашого коротенького начерку власне й покладається в тому, щоби нагадати про ті основні положення, які скріпляють приналежність Статуту Литовського до пам'ятників права української правничої творчости. Нам здається, що настав уже час в інтересах об'єктивної правди уникаць по можливости в наукових дослідженнях про Литовський Статут тенденційних умовиводів, — настав час ставити точку над „і“ відверто і щиро, відкидаючи все, що лише сприяє затуманенню істини. Література про Литовський Статут уже досить розвинена, але ще й досі в поодиноких працях про Статут, як польських, так і російських учених, об'єктивна правда затумаюється часто тенденційними умовиводами про саму приналежність Статута до творчих здобутків того чи другого народу, що і підбиває іноді в самому корені вислід наукових положень названих учених.

На приналежність Статуту Литовського, як пам'ятника права, народу українському вказує перш за все та мова, на котрій були писані всі три редакції Статуту. Мова ця, як відомо, була мовою „руською“; вона і заявлялась у Великому Князівстві Литовському мовою державною. Мова „руська“ від слова „Русь“, а назва „Русь“ з початку, як відомо, була назвою землі Полян,¹⁾ землі Київської — осередку України.²⁾ Звідсіль ця назва і поширилась потім і на інші етнографічні українські землі, наприклад, на Чернигів, Галичину (в XIII віці) і т. д. а також і на ті, що підпадали потроху під впливи Київської державности і Київської укр а їн-

¹⁾ „Руська земля єсть земля Полян: вона совпадає з Київською во-
лостью“ (Сергеевич: Рус. Юр. Древности, I, 87).

²⁾ „Центр Руської землі єсть Київ. Занять Руську землю значить сісти
у Києві; віхати до Руської Землі значить віхати до Києва“ (Сергеевич, теж).

ської культури. Але це трапилося не одразу. Ще і в XII і навіть в початку XIII століття „Русь“ (Київщина) иноді і дуже різко відділюється літописами від неукраїнських (етнографічно) земель: від Новгороду, Смоленська, Полоцька і т. п. Так, наприклад, в літопису під 1177 р. по Р. Х. сказано: „Послаша Новгородці в Русь ко Святославу Всеволодовичу“ (Полн. Собр. Рус. Лѣт., кн. VII, Воскр. сп., 95 ст.); під 1179 р. записано: „Святослав Всеволодович Черніговский иде із Новгороду в Русь і седе на Київї“ (там-же); під 1166 р. по Р. Х.: „а Святослав приде з Суздальці, і з братама, і з Смолняни, і з Полоцани к Русі“ (Пол. Собр. Р. Л., т. III, IV, Новг. л., ст. 14); Москва в уяві літописця ще й у початку XIII в. теж — не Русь; так, наприклад, під 1213 р. літописець про одного князя розповідає так: „Он же иде з Москви в Русь“ (Пол. Собр. Р. Л., т. VII, літопис по Воскр. списку, 119 ст.). З часом, як ми і зазначили, назва „Русь“ прикладається і до других етнографічно-українських земель, і до тих, які підпадали під впливи Київської державности¹⁾ і культури. Так, наприклад, під 1180 р. літописець відмічає: „Новгородці вислаша від себе Володимира Святославовича, внука Всеволода Олговича, он же иде ко отцю в Русь в Чернигів“ (П. С. Р. Л., Воскрес. сп.).

Що до Московщини, то, як відомо, назва „Руси“ починає там прищеплюватися лише від часів Івана Калити, по перенесенню вже митрополічої катедри (1299 р.) із Київва спочатку до Володимира на Клязьмі, а потім до Москви (1326 р.). До Івана Калити московські князі не титувалися великими князями „Руськими“. Лише від часів Івана Калити московські великі князі, щоб не здаватися низче митрополітів, що уживали здавна титул „митрополіта Київського і всея Руси“ — й почали прищеплювати до свого титула великих князів Московських, Суздальських, Владимирських, Нижегородських і т. д. і титул „і всея Руси“. ¹⁾ Це був крок виключно політичний, дійсні же традиції „руські“, себто українські залишилися і надалі за етнографічно-українськими територіями з їх осередками — раніше Київом і потім (з половини XIII в.) — Галичем і (пізніше) Львовом. ²⁾ „Назва Руси — пише Костомаров — за сучасним українським народом перейшла і до чужинців і всі стали звати Русю не всю сукупність славянських племен материка сучасної Росії, а власне південний захід Росії, що заселений тим відділом славянського племені, за

¹⁾ Див. про це у Сергєєвича: Р. Юрид. Древности, т. I, 93 і др.

²⁾ Сам проф. Владимирський-Буданов з приводу цієї „претензії“ в князів Московських на титул „і всея Руси“ (в час Івана Калити і Василя Темного) зазначає в одному із своїх творів, що ця претензія в звязку зі „скромними“ розмірами в той час дійсного володіння Московських князів „давала вражіння“ „комічне“ (Владимир.-Буданов: Литература истории русского права, за 1880—1882 г., 10).

котрим тепер засвоюється назва південно-руського, або українського.¹⁾ Як відомо, польські вчені в своїй більшості ще й досі продовжують уперто звати Україну Русью, а народ український його старовинною історичною назвою — „руським,“ або „русинським“ (Rusini) в протилежність великорусам, москалям (Moskale). Сама-ж держава Московська, як відомо, набула значіння визначного політичного чинника і перетворилася із нікчемного князівства Московського в „велике княженіє“ головним чином під впливом татар. Про такий зачаток великого князівства Московського під впливом Золотої Орди досить відверто розповідається, наприклад, в „родословній книзі“ держави Російської (родословній великих князів до в. князя і царя Федора Івановича): „Великое княженіє Московское. В лѣто 6837, отселѣ наста великое княженіє Московское, поиде в Орду Князь Великій Иванъ Калита къ царю Азбяку: и даде ему царь великое княженіє и прииде изъ Орды и сяде на великомъ княженіи Владимирскомъ и Московскомъ“.²⁾ Під роком же 6780 там-же мається скромний запис: „В лѣто 6780 наста княженіє Московское“.

А відомо-ж також усім добре, що той „південний захід материка б. Росії,“ про котрий згадує Костомарів, з другої половини XIV ст. почав увіходити у склад Великого Князівства Литовського, поширивши в ньому свою „руську“, себ-то українську культуру остільки, що „руська“ мова стала мовою урядовою, мовою князівського двору. По определенню проф. Любавського, з Литовським Великим Князівством в данім разі трапився дуже характерний випадок: „політично-пануюча народність підпала під духовний і культурний вплив народности підлеглої“.³⁾

Отже беручи на увагу, що назва „Русь“ (а від „Руси“ і слово „руський“) була власне етнографічною назвою народу українського, що старовинним осередком культури „руської“, або української була Київщина, що Литва, з приєднанням до неї центральних і східних українських земель, підпала в значній мірі під безпосередні впливи культури київської, української, і зокрема права українського (Руська Правда), що провідником цієї культури була мова „руська“ — не можна не погодитися з думками тих учених, які визнають, що і мовою Статуту Литовського, як і других багатьох пам'яток литовсько-українського права, була мова „південно-руська“, себ-то мова українська.⁴⁾ Так

¹⁾ Временникъ М. О-ва Ист. и Др. Рос. X. 17, 1851 г. (курсив наш).

²⁾ Костомаров, Моногр., т. I, 201.

³⁾ Див. Любавського: Областное дѣленіе и мѣстное управление Литов.-русского государства.

⁴⁾ Назва „Україна“ як відомо, вживається вже в Іпатієвському літопису під 1187-р. (див. між иншим про назву України цікаву розвідку С. Шелухина: Назва України. Відень 1921).

дивиться на мову Статуту Литовського — мову всіх трьох його редакцій відомий видавець і коментатор памятника права XVIII в. („Права, по котрымъ судится малороссійській народъ“) небіщик проф. Кістяковський. „Литовський Статут — писав проф. Кістяковський — у всіх трьох редакціях був писаний на руській мові, на південно-західному її наріччу“.1) Разом з тим проф. Кістяковський нагадував там-же, що це питання (про українську мову Статуту), як і ціла низка інших питань, що тісно зв'язуються з українським походженням цього памятника права і в тім числі і питання про надзвичайну спорідненість Статуту з Руською Правдою вже досліджені і все це „доказано“ в трудах таких учених, як Чацький, Лінде, Данилович, Стровв, Леонтович і др. „Литовський Статут, пише О. Ефименко, з'явився на світ на тогочасній літературній південно-руській мові, на тій мові, на котрій написані були і всі інші юридичні памятники даної епохи.“2) На українську мову Статуту Литовського вказує також і славнозвістний чеський учений Г. Йіречек у своїй передмові до „Своду законів славянських“, разом з тим зазначаючи про впливи на мову Статуту чеської правничої мови XV століття.3)

Правда, на мові Статута Литовського, як і багатьох інших памятників литовсько-українського права, безумовно відбилися і впливи мови білоруської і відбилися так виразно, що де-хто з учених тримається й досі думки, що урядовою мовою в Литовсько-руській державі була власне мова білоруська. „Литовсько-руська держава — пише, наприклад, російський академик Шахматов — в культурному відношенні була білоруською, позаяк пануючим відносно мови, освіти і навіть правових понять елементом були руські: білоруське наріччя становиться державною мовою Литовської Русі, а культурний вплив білоруської народности охоплює всі ті середньо-руські області, котрі не підпали під вплив Москви.“4) Характерно між иншим, що і де-хто із українських учених, видко, додержується погляду, що власне білоруська мова в В. Князівстві Литовському була мовою державною, а тому і Статут Литовський зараховують в число памятників письменства білоруського. В самий останній час цю думку висловив проф. Д. Дорошенко (див. його „Славянський світ в його минулому і сучасному“ Берлін. 1922. т. I, 31, 42 ст.)

Не відкидаючи безумовно культурних впливів білоруської на-

1) Див. Кістяковського: Права, по котрымъ судится малороссійській народъ. Київъ, 1879. (Курсив наш.)

2) А. Ефименко: Исторія украинскаго народа. СПб. 1906, 135. (Курсив наш.)

3) Svod zakonův slovanských. Dr. Hermenegild Jireček. V Praze. 1880, XII.

4) А. Шахматовъ: Къ вопросу объ образованіи русскихъ нарѣчій, 365 (Ж. М. Н. Пр. 1899, апрѣль).

родности (було би ерися їх відкидать), ми в усякім разі не можемо погодитись з висновком, що Литовська держава в культурному відношенні була тільки білоруською і що власне білоруська мова в неї була мовою державною. З приєднанням до Литви Київщини, Волині, Східного Поділля, і других українських земель і областей (центральных і східних) українське населення в Великому Князівстві Литовському складало собою безумовну і видатну більшість в порівнянні з елементом білоруським і вже через це одне впливи власне мови української повинні були стати пануючими в цілій державі. В усякім разі в епоху Статутів мовою державною в В. Князівстві Литовському вже офіційно вважалася мова „руська“, про що ясно зазначає сам Статут: „А писарь земський маєть по руську літерами і слови руськими всі листи, виписи і позви писати, а не иншим язиком і слови“.1) А під „руською“ мовою в той час не могла не розумітись власне „південно-західня“ руська мова, себ-то мова в самій основі своїй українська, яка безпосередньо вела своє походження, свою історію і свої традиції від колишньої мови старої Київської Русі — тої Русі, від котрої взагалі пішла вся руська культура. Думати инакше — це значило би відкидати преемственность культурно-історичної традиції взагалі, яка не переривалася в Литовсько-Українській державі і після приєднання центральных українських земель до Литви і яка тяглась із Києва.

Петр. Академія Наук у своїй записці про українську мову вказує на те, що урядова мова В. К. Литовського, що утворилося в XIV ст., мала в основі своїй український елемент.2)

Отже ця південно-західня „руська“ мова (мова Київщини, Волині, Поділля, Чернігівщини) з міцною домішкою до неї елементу білоруського і церковно-славянського (а потім пізніше і елементу польського) і вважалася в Великому Князівстві Литовському офіційально мовою державною до самого кінця XVII в., коли на підставі конституції *Coaequatio iurium* і трапилося (в 1697 р.) т. зв. „урівнення прав Литви з Коруною“, наслідком чого офіційною юридичною мовою в В. Князівстві Литовському і була оголошена мова польська: „A pisarz ziemskiego sądu po polsku, a nie po rusku pisać powinien będzie.“3)

Впрочім і сам акад. Шахматов каже про культурні впливи білоруської народности лише в тих „середньо-руських областях, котрі не підпали під вплив Москви“, себ-то в областях етнографічно-білоруських. Але територія В. Князівства Литовського до

1) Л. Ст. 1588, розд. IV, I.

2) „K maloruským prvům přidružily se na jihu často západoruské, a to dílem běloruské, dílem severoukrajinské, ze kterých se již ve 14. věku vytvořila úřední řeč knížetství litevského.“ („Petrohradská akademie věd o ukrajinském jazyku.“ Praha. 1920, 6., (Курсив наш.)

3) Vol. leg., t. 5, p. 418. Petersb. 1860. (Курсив наш.)

унії 1569 р. обіймала, крім білоруських, і значно ширші етнографічно-українські простори і через це безумовно і впливи старої київської культури не могли не відбиватися дуже виразно і на етнографічно-білоруських теренах. Ми згадали вище, що до самої конституції 1697 р. офіційною юридичною мовою в В. Князівстві Литовському була мова „руська“, себ-то в основі своїй українська; лише на підставі цієї конституції офіційно-юридичною мовою була оголошена мова польська. Польонізація краю провадилася польськими чинниками, як відомо, послідовно.

Характерно між иншим те, що представники польської історичної науки цю примусову польонізаторську політику польських урядових чинників на литовських, українських і білоруських теренах, яка поширилась після унії 1569 р., цілковито не помічають і саму заміну мови „руської“, офіційної, мовою польською зясовують відсутністю у офіційної „руської“ мови „варунків“ для дальшого самостійного розвитку. Мова ця на погляд багатьох польських авторів — була якоюсь мішаниною мови церковно-славянської і білоруської і не могла розвиватися, а через це і заміна її мовою польською була ніби річчю природною. От, наприклад, що пише в одному із своїх трудів відомий польський вчений Олександр Яблоновський: „Ale piśmenny ten ówczesny język ruski, na podstawie cerkiewszczyzny powstały, wpływem polszczyzny przesiąknięty, różny od obydwu żywych mów, używanych w obrębie zuniowanej Rzpltej-maloruskiej i białoruskiej, nie posiadał w sobie warunhów samoistnego rozwoju“.¹⁾

З цими самими думками ми зустрічаємось і у більшості всіх инших польських авторів, які в своїх працях торкалися цього питання. „Język ruski... musiał upaść w Litwie, a polski zastąpił jego miejsce“,²⁾ писав навіть і Чацький. Ті-ж самі думки висловлюють і новітні польські автори: Był to język białoruski — пише, наприклад, про офіційну „руську“ мову Статута Литовського п. Станіслав Кутшеба — zmieszony z językiem cerkiewnym, który uległ silnemu wpływowi polskiemu. Był to specjalny twór językowy, mający charakter tylko języka kancelaryjno-sądowego“.³⁾

Такі пояснення дають польські автори, щоби виправдати польонізаторські заходи тогочасних польських чинників на етнографічно-чужих територіях — литовських, українських і білоруських. Тенденційна штучність подібних пояснень до красномовного факту примусової відміни на Литві і „Русі“ мови „руської“,

¹⁾ Al. Jablonowski: *Historia Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej*, 237.

²⁾ Tadeusz Czacki: *O litewskich i polskich prawach*, 63.

³⁾ St. Kutzba: *Historia ustroju polski w zarysie. Litwa*, 52.

як „офіційної“, і заміни її мовою польською остільки ясна сама по собі, що не потребує жадних коментарій.

Отже мовою Литовського Статуту всіх трьох редакцій його була мова „руська“, або українська, але в той час як перша редакція Статута (1529 р.) була писана більш-менш чистою тогочасною книжною — „руською“ мовою — на другій і особливо на третій редакції Статуту вже ясно відбиваються і впливи мови польської. Але і остання редакція Статуту (1588 р.) була все-таки писана мовою „руською“ (українською) і значіння її, як мови офіційної в Великому Князівстві Литовському, ясно в свій час при виданні III-го Лит. Статуту підкреслював підканцелер литовський відомий Лев Сапіга в своєму посланні „всім обець станом Великого Князівства Литовського“. „Если которому народу соромно прав своих не „умети“, то тим більш нам, котрі „не обчим аким язиком, але своїм власним права списание маєм“.¹⁾

Українська мова Статуту Литовського — мова виразна, кольорова, яка з'являється для всіх тих, хто цікавиться розробленням української теормінології багатющим джерелом — і вказує перш за все на приналежність цього пам'ятника права до здобутків творчої діяльності народу українського. Мова Статуту Литовського, як і мова багатьох інших пам'ятників права доби литовської, дає в руки українським фільологам багатющий матеріал для наукових досліджувань в області язикознавства і зокрема для освітлення поступового зросту рідної мови і впливів, (як позитивних, так і негативних) на неї мов сусідніх славянських народів (польської, чеської і др.)²⁾ На жаль, наші фільологи на цей матеріал майже не звертають своєї уваги.

Вище ми спинилися між иншим не погляді російського акад. Шахматова, що пануючим елементом відносно мови був у державі Литовській елемент білоруський, але акад. Шахматов, як ми і зазначили, тримається й, видно, думки, що елемент білоруський в державі Литовській був пануючим і відносно „правових понять“. Отже з приводу цього останнього твердження академика Шахматова дозволяємо собі зауважити, що в сфері правових понять в Литовсько-Українській державі домінували на протязі цілих століть правні положення і принципи Руської Правди, себ-то пам'ятника права Руси Київської — пам'ятника права українського. А що власне ці правні положення — положення Руської Правди на протязі цілих століть жили і діяли в Литовсько-Українській Державі — це науково, доведено вже такими вченими, як проф.

¹⁾ Див. Статутъ В. Кн. Литовскаго 1588 г. (вид. „И. О-ва Ист. и Др Рос.“ 1854 р.).

²⁾ З Чехами, українці були, наприклад, почасти і в безпосередніх стиках під час гуситських війн. Про впливи на мову Статуту чеської правничої мови XV ст. — як ми і зазначили вище — згадував ще й Йіречек.

Леонтович і здавалось би не може викликати в наш час жадних сумнівів. Сам Статут Литовський, хоча і мав вигляд кодексу шляхоцького, був, на погляд проф. Леонтовича, ніби продовженням Руської Правди. „При самому поверховному досліджуванні Литовського Статуту — пише проф. Леонтович — не можна не бачити безпосереднього його зв'язку з Руською Правдою“.¹⁾ І дійсно: при провадженні кодифікаційної роботи при складанні Литовського Статуту і кожної дальшої поодинокі його редакції, як ми і зазначили вище, утворювалися спеціальні комісії, в склад котрих увіходили люде свідомі в праві і зокрема у праві звичайовому — в звичаях правних. Так, наприклад, для складання другої редакції Статуту було покликано „людей добрих, віри годних, розторопних і права посполітого і теж стародавніх звичаїв тутошнього панства добре свідомих“.²⁾

Якими-ж джерелами права користувалися ці комісії і норми якого власне права складають основний зміст Статуту Литовського?

При глибшому ознайомленні зі Статутом не можна не сконстатувати, що самим головним, самим важливим джерелом тих юридичних норм, що містить в собі Литовський Статут, було українське³⁾ звичайове право. Так само як у свій час норми українського звичайового права увійшли у Руську Правду (увійшли чи безпосередньо, чи в формі князівських уставів), де і складала основний її зміст, так само і у Статут Литовський увійшли в домінуючій більшості норми українського звичайового права. Норми цього права увійшли у Статут або безпосередньо, або із земських привілеїв і уставів великих князів Литовських, із таких пам'яток права доби литовської, як Судебник короля Казимира Ягайловича 1468 р.; власне із Судебника 1468 р. в Статут увійшло, наприклад, чимало положень звичайового українського карного права. По компетентному свідченню проф. Леонтовича, в Литовськiм Статуті маються цілі низки артикулів і навіть розділів надзвичайно подібних і іноді цілком тождіних з інститутами Руської Правди. „Подібність інститутів — пише проф. Леонтович — зокрема помітна в поняттях Статуту про виволання, грабіж (поток і разграблення Рус. Правди), головщину, вини, навезкі (лечебне Руської Правди), ціну (урок Руської Правди), про квалти, мужебойство, звади, членовредителство, злодійство (татьба Руської Правди), зіпсування меж,

1) Леонтович: Русская Правда и Литовский Статутъ, I ст.

2) Див. протокол Виленського Союму 1551 р.

3) Що торкається власне звичайового білоруського права, то безумовно і його норми (які взагалі так тісно споріднені з нормами українського звичайового права) — знайшли і в Статуті Литовському дуже міцний і яскравий відбиток.

гряниць, ріжних річей, — про спадщину простих людей і шляхти, про опіки, про розпочаття позову, про децьких, свідків (простих і очистників) і т. д.¹⁾

В додаток до цього свідчення проф. Леонтовича зазначимо хиба, що в справах про злодійство т. зв. „лицю“ (річевим доказом злочину) — „лицю“, про котре так часто згадує Руська Правда,²⁾ — Литовський Статут відводить майже цілий розділ (XIV-й — „О злодійстве всякого стану“.³⁾

А відомо, що „лицю“ в значінню *corpus delicti* українське звичайове право здавна надавало і надає і в наш час таке важливе значіння.

Характерно, між иншим, що в Литовському Статуті знайшли почасти для себе місце і ті норми стародавнього українського і білоруського звичайового права, які стосуються народнього судівництва — т. зв. суду копного (суд по землях, по конах Руської Правди) і таких громадсько-стародавніх форм слідства, як відома розшукна процедура шукання злодія по слідах — „погонення слідом“⁴⁾ („гонення слідом з чужими людьми і послухи“ Руської Правди). „Відомо, що в той час — пише про епоху Руської Правди проф. Любавський — шукали по верві розбійника, підпалювача, коневого татя, клітного (домового), хто крав чужих бобрів, бджол і т. п. Так само і в час, який досліджуємо, копа збиралася тоді, коли треба було на місці розшукати злочинця, розбійника, підпалювача, татя, що покрав коней, сіно або хліб з клуні, бобрів і птахів із чужих ловить і сітей, мед із борті і т. д.“⁵⁾ Власне, що до компетенції суду копного, то в усі три редакції Статуту Литовського занесена низка поодиноких, правда, положень. В своїй ще ненадрукованій праці про копні суди українські („Копні суди на Україні, їх походження, компетенція і устрій“), я між иншим писав: „По першій і другій редакції Статуту (1529 і 1566 р.) до компетенції копних судів відносилися справи про шкоди, заподіяні в чужому лісі,⁶⁾ присвоєння чужої борті,⁷⁾ гряничні спірки, справи про потрави худобою, пограбленне порубщиків,⁸⁾ слідство і суд про злодійство, коли злочинець не був відомий,⁹⁾ при чому визначається надзвичайно цікава роз-

1) Леонтович: Русская Правда и Литовский Статутъ, 13.

2) Див. Р. Пр. III. ред. (вид. Сергеевича) 44 арт. „О своді“, там-же артикули 23, 40, 45, 47, 48, 55, 104.

3) Л. Ст. III. ред. арт. I, 3, 5, 7 і др.

4) „О погоненье следом, в какой колвек шкоде покраденой“, (Л. Ст. III., р. XIV).

5) Любавский: Областное дѣленіе и мѣстное управление Лит.-русского государства, 569—660.

6) Л. Ст. I р. VIII, 51.

7) Теж, 6.

8) Теж, IX, 6.

9) XIII, 2, 5.

шукна копна процедура — „гонення слідом“¹⁾... Що-ж торкається Статута редакції 1588 р. то в ньому, по компетентному засвідченню небіщика проф. Іванишева,²⁾ взагалі підтверджуються постанови про копні суди, зазначені в перших двох редакціях Статута. На підставі-ж артикулу 9, розділу XIV Статуту 1588 р. обсяг ділання копних судів навіть штучно поширювався розпорядженням зверху на нові території: „А на Руси и инде, где здавна копы бывали, тамъ мають быти и теперъ копы отправованы на старыхъ коповищахъ тымъ обычаемъ, яко первой того бывало, а на тыхъ тежъ мествцяхъ, гдѣ досель копы не бывали, таковимъ-же порядкомъ и поступкомъ копы збираны и отправованы быти мають, яко ся и на Руси заховывало и заховуеть“.³⁾

Само собою, що ті поодинокі положення про копні суди, що увійшли в Статут і яких ми почасти тут торкнулися, не обіймали цілої компетенції суду копного, — але це вже спеціальне питання которого ми тут зачіпати не будемо. Нам лише важливо сконстатувати тут, що в цей „шляхоцький“ і ніби „польський“ кодекс (на думку багатьох авторів польських) увійшло з цілою низкою юридичних положень українського звичайового права і чимало положень, які торкалися стародавнього українського народнього „копного“ суду — „chłopskiego sądu“,⁴⁾ як його в XVI і XVII вв. величали вельможні культуртрегери українських kęsow!

Зокрема-ж багато споріднених з Руською Правдою норм, норм часто аналогічних, з захованням при тому давньої правничої термінології Руської Правди, містить в собі Литовський Статут першої редакції; так, наприклад, перший Статут згадує ще т. зв. „соків“ (ябетників), що шукали злодія і крадені річі — соків, про котрих так само згадує Руська Правда („а не отсочить од себе сліда“ — вираз Руської Правди (Тр. Сп. 70).⁵⁾

Взагалі спорідненість між Литовським Статутом і Руською Правдою там, де справа йде про чисто юридичні інститути, на думку проф. Леонтовича, — надзвичайна, і з цього власне боку Литовський Статут не можна не визнати пам'ятником українського права. Характерно між иншим, що серед польських коментаторів цього пам'ятника права українського — чимала кількість учених, при освітленню історії Статута і його юридичних положень, цілковито замовчує про ті джерела цього пам'ятника, які полягають в саму основу його — про джерела українські; так,

¹⁾ Л. Ст. 1566 р. XIV, 6.

²⁾ Див. Іванишева: О древнихъ сельскихъ общинахъ въ Ю.-З. Россіи. Київ, 1863; 25.

³⁾ Л. Ст. 1588 р., р. XIV, 9.

⁴⁾ Див. про це хоча би у Н. Новицького: Очеркъ історіи крестьянскаго сословія юго-западной Россіи XV-XVIII в., 93, 94.

⁵⁾ Див. про це у Леонтовича: Р. Пр. и Лит. Статутъ.

наприклад, автор історії устрою Польщі і Литви п. Станіслав Кутшеба, спиняючись на Статуті Литовському, ні єдиним словом не згадав про Руську Правду!...

З другого боку російські учені, зараховуючи Литовський Статут в число пам'ятників права „єдиного русскаго народа“, змагаються при допомозі Статуту вести традицію права московського від Руської Правди. „Принципи Руської Правди ще ясні в Псковській Судній грамоті — пише, наприклад, проф. Владимирський-Буданов — цілком не пізнаваємо в Судебниках. Між цими останніми і Руською Правдою — ціле провалля (в оригіналі „цѣлая пропасть“), що нічим не заповнено, зміст їх не тільки односторонній і бідний, але і по якості різниться від змісту Рус. Правди“.¹⁾

Отже Литовський Статут, чимало поодиноких норм і положень, котрого, як відомо, рецепціровано Москвою при складанню „Уложенія Царя Алексѣя Михайловича“ і з'явився, на думку і по виразу проф. Владимирського-Буданова, тим „мостом“, який ніби і заповнив це „провалля“. „Міст між цими фазисами руського права — пише названий учений — можна відшукати тільки в Статуті“.²⁾ Проф. Владимирський-Буданов з приводу взагалі „заїмствованій“ із Статута в Уложеніє пише: „Основанія для заїмствованія заключались не въ отреченіи отъ историческихъ основаній права, а въ возвращеніи къ нимъ“.³⁾ Не спиняючись тут на вище зазначених думках російського ученого — на них треба спинитися уважно і спеціально — замітимо лише, що сам проф. Владимирський-Буданов примушений був сконстатувати, що в такій, наприклад, важливій області права, як інститути цивільні, заповнити „провалля“ між Руською Правдою і законодавством московським шляхом рецепцій („заїмствованій“) в Уложенне із Статуту Литовського поодиноких норм — з'явилося неможливим — остільки інститути цивільні права московського різко відрізнялися від відповідних інститутів права старовинно-руського. „Тут не можна було — констатує названий учений — не тільки заїмствовати звідкіль не було постанови (особливо по вотчинному праву), але навіть і розположити закон по чужій системі.“⁴⁾ Коли ми згадаємо відверті слова того-ж ученого, що „и в болѣе раннія времена до составленія Уложенія, никакая власть никогда не признавала Статута кодексомъ, дѣйствующимъ въ Московскомъ государствѣ или хоть субсидіарнымъ источникомъ права“,⁵⁾ коли ми згадаємо також, що в законодавстві московському для

¹⁾ Владимирський-Буданов: Отношеніе между Литовскимъ Статутомъ и Уложеніемъ царя Алексѣя Михайловича. (Сбор. гос. знаній подъ ред. Б. П. Безобразова; т. IV. 1877.)

²⁾ Там-же 21, 22.

³⁾ Там-же 21.

⁴⁾ Теж, 25.

⁵⁾ Теж (курсив наш).

определення, напр., поняття права власності до самої епохи Катерини II (XVIII в.) не існувало зовсім юридичного терміну (слово „собственность“ вперше, як відомо, вжито в законодавчих актах цариці Катерини II-ої) — нам стане цілком зрозуміло через що „заимствовать“ норми права цивільного із Статуту Литовського в Уложеніє царя Олексія Михайловича і зокрема норми „по вотчинному праву“ зявилося для московських дьяків і бояр, що складали Уложеніє, завданням, яке здійснити було майже неможливо. „В XIV століттю — пише проф. Леонтович — в східній Росії визначаються нові порядки: в кожній місцевості розвиваються свої осібні закони — окремі від Руської Правди — остання відступає на задній плян. Являються пам'ятники з новими юридичними інститутами, цілком не подібні до Руської Правди. Законодавство Московське у час Судебників губить всякий зв'язок зі старовинним руським правом“.¹⁾ При такій умові ледве Статут Литовський міг з'явитись для законодавства московського тим „мостом“, який зв'язував Москву з правовими інститутами і взагалі правовими традиціями старовинної Київської „Руси“ з її Руською Правдою!... Засипать „провалля“ було не можливо!...

Отже із попереднього начерку видно, що Статут Литовський з'являється пам'ятником української правничої творчості. Але — треба і це відверто визнати, — на Статуті Литовському досить виразно відбилися і впливи чужоземного права: польського, німецького і римського і, очевидно, і чеського. Спинятися тут уважно на цих впливах ми не будемо — це примусило би нас значно поширити наш начерк; завдання останнього — як ми і зауважили — лише нагадати про те, що Статут Литовський, не дивлячись на свій — так би мовити — зовнішній шляхоцький вигляд, з'являється пам'ятником української правничої творчості, а не польської, а не російської (московської), що основний зміст його юридичних норм (норм права карного, цивільного, почасти норм процесійних) складається із правних положень стародавнього українського звичайового права. Але ми не можемо відкидати і впливів на Статут права чужоземного і в першу чергу впливів права польського. Польські впливи відбилися головним чином на тих постановках Статута, які торкалися організації державного устрою (право публичне) і забезпечували в державі Литовській домінування в усіх проявах життя публичного елементу панського, шляхоцького. Зокрема-ж помітні впливи шляхоцько-польського права на тих артикулях Статута, де розповідається про різні привілеї шляхти (ім в Статуті присвячений цілий окремий розділ). Помітні також впливи права польського

¹⁾ Леонтонович: Рус. Правда и Литовский Статутъ, 117, (курсив наш).

і на тих артикулах Статута, які відносяться до забезпечення „персони шляхецької“ на суді — до норм процесійних в відношенню їх до „шляхтича“. Персона шляхоцька в кожному випадкові забезпечується цілою низкою прав і вільгот, які і ставлять шляхтича на суді майже в виключне становище в порівнянню з людьми простого стану. Взагалі-ж, як висловлюється проф. Леонтович, „польське право впливало головним чином на державний устрій Литви і на відношення між нарізними класами суспільства“,¹⁾ а через це його впливи і знайшли свій безумовний вираз і на Статуті Литовському (зокрема на Статуті редакції 1588 р., себ-то на редакції, яка вже з'явилася після унії 1569 р.) Але це все не дає жадного права полякам зарахувати Статут Литовський, що був писаний мовою українською, в число пам'яток права polskiego! Коли відкинути в Статуті Литовському все те, що надає йому вигляд „шляхоцького“ кодексу, всі ці „привілеї шляхоцького стану“ — Литовський Статут (його цивільні і карні положення) з'являється збірником українського звичайового права.

Що торкається впливів на Литовський Статут права німецького, то ці впливи відбилися головне на кваліфікації деяких загально-карних злочинів і зокрема на вимірі кар. Відбилося безумовно німецьке право і на самій системі розположення законодавчого матеріялу в Статуті Литовському. Очевидно, Статут Литовський складали правники, котрі були ознайомлені з тогочасними німецькими середньовічними кодексами і їх системами, а також добре свідомі і в праві римському. Впливи цього останнього досить ясно відбилися на поодиноких постановах Статута. Вкажемо тут хоча би на дуже важливі для свого часу постанови Статута про 10-літню земську давність. Помічаються в поодиноких випадках впливи римського права і на деяких постановах матеріяльного карного права. Так, наприклад, кара за убивство батьків (арт. 7, розд. XI, Л. Ст. 1588 р.), на погляд проф. Бершадського, сформульована під безсумнівним впливом римського права; так само і артикул 7, розділу VIII-го того-ж Статуту (в якому розповідається про причини, на підставі котрих батьки мають право зрікатися своїх дітей), скомпанований під впливами римського права.²⁾ Але ми торкатися цих питань (про впливи на Статут чужоземних прав) — як ми і зазначили вище — тут не будемо, як питань, які потребують спеціального і уважного освітлення: про ці впливи ми лише тут згадуємо мимохідно. Додамо тільки, що впливи на Статут права римського, знання которого було в період Статутів поширено серед тогочасних

¹⁾ Леонтовичъ : Русская Правда и Лит. Статут, 14.

²⁾ Див. у С. А. Бершадського : О наслѣдованіи въ выморочныхъ имуществахъ по литовскому праву, (Ж. М. Н. Пр., 1892, ноябрь, 17).

освічених правників, відбилися на Статуті так виразно, що проф. Кістяковський висловився взагалі про Статут так: „Не дивлячись на те, що Литовський Статут єсть пам'ятник південно-руського національного права, він разом з тим виявляє з себе зразок оброблення матеріалу вченими юристами, що були виховані на римському праві, ідеї котрого залишили свій слід на ньому.“¹⁾ Українським правникам-романистам слід би було звернути хоч у наш час свою спеціальну увагу на це свідчення компетентного вченого і освітити в своїх майбутніх працях з належною повнотою питання про впливи на національний кодекс наш права римського. Питання це — дуже важливе, бо Статут Литовський був діючим на Україні кодексом писаних прав триста років і на його правних положеннях виховувалися цілі низки українських поколінь. Також надзвичайно цікавим зявляється і питання про впливи на Статут права чеського. На погляд Йіречека „kdo zná právníckou řeč českou XV století, ani za okamžení nebude na rozpacích, že statut psán od muže v českém právním slohu vyuččeného“. З цього власне приводу Йіречек вважає Л. Ст. для чехів зокрема цікавим: „Čechům Litevský Statut nad jiné jest zajímavý.“²⁾

Виявляючи собою збірник „писаного права“ в державі Литовсько-Українській, Статут і зявлявся тим кодексом, який примінювався до життя в судовій практиці на Литві, Білій Русі і Україні в судах „врядових“.

Всі урядові органи влади (воєводи, старости, державці і т. д.), що мали й судову компетенцію (міста, яким надавалися привілеї на право магдебурське, правувалися, як відомо, по німецькому, магдебурському праву), згідно арт. 4, розд. III Статуту I-го, з менту переведення в життя останнього повинні вже були судити „тим писаним правом“ „Мають ся кожний з них у своєму повіті справувати, судити, рядити, врядив своїх вживати, подле давняго обичая, одно судити мають тим писаним правом“. Але законодавець, видаючи Статут, ясно передбачив, що писане право не може забезпечити всіх вимог життя, що завше може трапитися і так, що в Статуті не буде закона для присуду у відповідному випадкові. Для забезпечення інтересів правосуду на такі випадки законодавча Литовсько-українська влада встановила в самому Статуті мудре правило, а саме, — суддям було дозволено, навіть наказано, коли в Статуті не було-б закона для присуду у відповідному випадкові, примінювати звичай народній: „А котрых бы артикулов не было еще в тых правах выписано, тогда тоє право маєт сужоно быти водлуг старого обичая, а потом на валном

¹⁾ Див. Кістяковського: „Права, по котрымъ судится малор. народъ.“

²⁾ Dr. Hermenegild Jireček: Svod zákonů slovanských. V Praze, 1880, XII.

сойме тот члонг и иные, чого потреба вкажет, маєт уписано быти.“ (Розд. VI, арт. I, Ст. 1529 р.)

Отже судді в таких випадках повинні були приміювати, як норму права, народній „старий звичай“, а про упушення закону доводити до відома законодавчої влади (сойму). Сойми, як відомо, коли вважали відповідним доповнити Статут новими нормами або зробити зміни в діючих поодиноких положеннях Статуту, робили т. зв. „поправи статутів“. Ці „поправи статутів“, на яких відбивалися істотні зміни в державному устрою Великого Князівства Литовського після видання I-го Статуту, самі по собі виявляють цікавість для правника.

В правному життю України Литовський Статут, як ми і зауважили, відіграв надзвичайно важливу роль. В широких колах суспільства українського і навіть в колах українських правників, на превеликий жаль, ще зовсім не розвинена свідомість в праві національному, і Литовський Статут, як пам'ятник українського права, не тільки не доцінюється, але і просто забувається, ігнорується. В наш-же час — в добу „революційну“ — у людей не свідомих в праві національному зі Статутом Литовським зв'язується іноді уява про щось середньовічне, архаїчне, а головне — „реакційне“, на що людям XX віку звертати свою увагу не пристало. Само собою, що підходити до пам'ятника права XVI ст. з нашими сучасними мірками не можливо. А між тим Статут Литовський в правному життю України утворив цілу епоху і вже через це одне мусить брати на себе очі всіх тих, хто бажає зясувати собі уважно складну еволюцію правного життя в рідному краю. Зокрема ці наші зауваження торкаються українських правників, які повинні знати історію свого національного права. Вони повинні знати, що так само, як Руська Правда була для свого часу видатним явищем не тільки в українському, але і загально-славянському праві, — так і Литовський Статут, вже в інший час, в іншу добу, виявляв собою одне із видатних явищ в області правного життя цілої Європи. Це і розуміють добре польські і російські вчені. Так, наприклад, польський учений, п. Станіслав Кутшеба, торкаючись вже в наш час значіння перших двох Статутів (1529 і 1566 рр.), висловлюється з приводу їх так: „Обидва Статути Литовські займають в законодавстві цілої Європи XVI ст. дуже видатне місце“.1) Польський учений разом з тим додає до цього свідчення, що обидва Статути можна ставити в „рівень“, або навіть і віддати їм „перевагу“ в порівнянні їх з сучасними їм західньо-європейськими пам'ятниками кодифікації; серед останніх обидва Статути видаються по широкості своєї квестії, яку вони обіймали і розв'язували в трудніших ніж на Заході

1) St. Kutzseba: *Historia ustroju Polski. Litwa*, 124.

умовах („szerokosciā kwestyi, które ujęły i rozwiązały w trudniejszych, niż na Zachodzie warunkach“). Але польський учений, як ми і зауважили вище, трактує Статут Литовський, як пам'ятник права польського. Так само, як Ст. Кутшеба, високо ставить Литовський Статут і Францишек Пеко-синський, але дивиться на цей пам'ятник права виключно як на пам'ятник права польського. На погляд цього останнього польського вченого „від менту прийняття християнства про впливи права звичайового руського на розвиток права литовського не може бути і розмови.“ „Литовці“ мовляв, „спіткавшись з Поляками знайшли у них С в о б о д и, про котрі жадний литовець або українець не міг навіть і мріяти“ („Litwini zetknęli się z Polakami i znaleźli u nich S w o b o d y, o których żaden Litwin ani Rusin nawet marzyć nie mógł.“)¹⁾ Польський учений ніби забув, що в відповідь на ці „Свободи“ в епоху Богдана Хмельницького спалахнув на Україні такий вогонь, полум'я котрого — по свідченню самих-ж поляків — „охопило небо цілої Польщі.“²⁾ А між тим для України історичне значіння Статуту Литовського власне і покладається в тому, що він зберіг і заховав майже в непорушності і чистоті найважливіші національно-українські юридичні інститути, стародавні положення нашого цивільного і карного права і норми звичайового процесійного права. Ми вже почасті спинялися на них вище. Їх і зберіг для нас головне Литовський Статут. Це і підкреслював у свій час такий знавець литовсько-українського права, як Леонтович. „Юридичне“ життя на Литві „довго залишилося вірним положенням старовинно-руського права.“ „Затримання їх в литовсько-руських областях треба приписати перш за все Литовському Статуту.“³⁾ Проголошення стародавніх звичаїв правних, зібраних у законодавчому збірникові, діючим законом — спричинилося надзвичайно до зохочення і давніх правних традицій, вплинувши на Україні на розвиток правних думок. На Статуті Литовському — про це ми вже згадували — виховувалася ціла низка українських поколінь, бо знання права посполітого і звичаїв правних для людей освічених в той час на Україні було вимогою обов'язковою „і той хто не знав звичаїв правних вважався за неука“.⁴⁾ Сумніву не може бути і в тому, що Статут Литовський, не дивлячись на те, що в ньому відбився одночасно і шляхоцький устрій держави, затримував польонізацію краю, нагадуючи щодня в урядових інституціях України про давні традиції права українського. Впливало безумовно в цьому відношенні і те, що Статут був писаний мовою „руською“. Це підіймало в очах населення значіння останньої, як

¹⁾ Franciszek Piekosiński, *ibid.* 69, (курсив наш).

²⁾ Див. А. Я. Ефименко: „Історія українського народу“, СПб, 1906, 164.

³⁾ Леонтовичъ: Русская Правда и Литовский Статутъ, 14.

⁴⁾ Див. Ор. Левицький: Волинські оповідання.

провідника культури взагалі. Ясно, що це добре розуміли в той час всі свідомі люди в краю, захищаючи своє право від замахів на нього польської урядової влади; остання-ж, як відомо, з часу унії 1569 р. дбала про те, щоби в усіх королівських землях, „як в єдиній державі, мала місце однакова і скоро справедливість.“¹⁾ Отже, очевидно, з метою поширення польонізації краю, поляки перекладають Статут Литовський на мову польську і друкують його готичним шрифтом. Шляхом поширення польських видань Статуту і вжитку їх в судовій практиці на Україні офіційні польські чинники змагалися безумовно затуманити в очах населення стару правну українську традицію Статуту, „привести в забуття, кажучи словами проф. Кістяковського, Литовський Статут початкової південно-західної редакції“. На превеликий жаль, змагання польського уряду в цьому відношенні дали свої наслідки між іншими і на Лівобережжю — в Гетьманщині.

Цьому красномовним доказом зявляється той факт, що комісія, якій указом царя (1723 р.) було доручено перекласти права, по котрим судиться український народ, на мову московську, в числі інших збірників законів, що приміювалися на Україні в польських редакціях (як Саксонське зерцало) — переклала з польської мови на мову московську і Литовський Статут! Характерно, що на чолі цієї комісії (1734 р.) був український генеральний суддя (Борозна).²⁾ Як гадає проф. Кістяковський, переклад був зроблений з видання 1693 р. Видання-ж це було „згідно з текстом попереднього“.³⁾ А попереднє польське видання — 1648 року, по свідченню проф. Бершадського, „повно друкарських помилок і виявляє не що інше, як погану копію видання 1619 року“.⁴⁾

Не дивлячись, кажемо, на те, що Литовський Статут заховує в собі чимало норм, які забезпечували і закріплювали позиції домінуючого в державі Литовсько-Українській стану шляхоцького, не дивлячись навіть на те, що після унії 1569 р. польська влада шляхом видань Статуту в перекладі на мову польську і ужитком цих польських перекладів в польських шляхоцьких судах на Україні з відповідними в практиці судовій польсько-шляхоцькими товмаченнями статutowих норм, змагалася цілковито затерти в пам'яті народу український характер і українське походження цього пам'ятника права, — Литовський Статут, як збірник права національного, не загубив свого ідеологічного і практичного значіння для народу навіть і після революції Бог-

¹⁾ С. А. Бершадській: „О наследованіи въ выморочныхъ имуществахъ“, 4. Vol. leg., t. II, p. 793). (курсив наш).

²⁾ Дивись у Кістяковського, там-же.

³⁾ С. А. Бершадській: О наследованіи въ выморочныхъ имуществахъ (Ж. М. Н. Пр. 1892, ноябрь 7 ст.)

⁴⁾ Теж.

дана Хмельницького! Богдан Хмельницький мав можливість і силу „козацькою шаблею“ скасувати шляхоцькій устрій на Україні, знести і змести ті шляхоцько-польські суди — гродські і земські, де примінювався Литовський Статут, але козацька рука не могла піднятися на те, щоби припинити на Україні живу дію тих норм „шляхоцького“ кодексу, в яких відбивався правничий світогляд народа українського. І ми бачимо, що і після революції козацької Литовський Статут примінювався, як збірник законів, і в козацьких судах поруч з примінюванням в тих же судах і живих неписаних норм звичайового права...

Коли вже після скасування Гетьманщини цариця Катерина II закликала депутатів для складення нового Уложення (1767 р.), — з б. Гетьманщини посилалися до Петербургу прохання від городів і станів залишити на Україні Литовський Статут, зробивши в ньому відповідні зміни, і єсть певна підстава для висновку, що не тільки ті привілеї, які забезпечував Литовський Статут пануючим „станам“ примушували в XVIII віці і українське новітнє „дворянство“ прохати про залишення Статуту Литовського, — очевидно, і ті стародавні інститути права цивільного і карного, які були заховані в Статуті — інститути, з якими зжилося на протязі цілих століть українське суспільство, які були рідні цілому населенню, в яких просвічував правничий світогляд народа — безумовно були одним із самих важливих імпульсів для подання прохань цариці залишити на Україні чинність Статуту Литовського!...

Але в Петербурзі дбали про инше... В початку вже XIX віку в царювання імператора Александра I-го була утворена Комісія для складання „законовъ губерній малороссійскихъ и отъ Польши присоединенныхъ“. Наслідком роботи цієї комісії був новий переклад Статуту Литовського з польського його видання. Переклад цей українського пам'ятника права з польського його перекладу на мову московську і був надрукований в Петербурзі в 1811 році, „при правительствующемъ сенатѣ“ в два стовбця: в одному польський текст, а в другому — переклад російський. Наголовок був такий: „Статутъ Великого княжества Литовскаго, съ подведеніемъ въ подлежащихъ мѣстахъ ссылки на конституціи, приличныя содержанию оного. Переводъ съ польскаго. В С.-Петербурѣ. Печатанъ при правительствующемъ сенатѣ“. „Переклад цей, пише проф. Данилович, зроблений з самого неправильного польського видання 1786 р., повний грубих міняючих змисл помилок“.1) „Все тут, замічає проф. Бершадський, на перший погляд визначено: перевод з польського — значить оригінал повинно вважати текст Статуту на польській мові; друкований при правуючим сенаті — значить правуючий сенат брав участь у виданню

1) Див. С. А. Бершадській: О наслѣдованіи, I, і слід.

цього Статуту: бо-ж правуючому сенатові належить оголошення законів“. Але проф. Бершадський гадає, що слова „печатанъ при правительствующемъ сенатѣ“ не мають жадного відношення до діяльності правуючого сенату по оголошенню законів“.1) Як би там не було, а з приводу цього „перекладу“ Статуту з мови польської на московську і видання його „при правительствующемъ сенатѣ“ цілком слушно висловився проф. Кістяковський так: „Переклад з польського вказує на те, що в законодавчих сферах загублені були спогади про початкове походження і початкову південно-західню редакцію Литовського Статуту!“2)

Так шанував російський царський уряд пам'ятник українського права!... Впрочім і нема чому дивуватися, коли в „Именномъ высочайшемъ указѣ“ з приводу приєднання т. зв. „Западнаго края“ до Російської імперії приєднані провінції зветься „польськими“ землями, „польськими“ областями! (Див. Б. Ольшамовського: „Права по землевладѣнію въ Зап. Краѣ“ 1893. СПб., 19 ст.).

Після відміни на Україні права Магдебурського (1831 р.)³⁾ Статут Литовський, як збірник діючих в краю законів, проістнував недовго: в 1840 р. 25 червня царь Микола I видав указ про відміну на Україні Литовського Статуту.⁴⁾ На Україні були заведені закони загально-російські. До відміни чинности Литовського Статуту і до видання указу 25. червня 1840 р., як відомо, причинився дуже київський генерал-губернатор Бібіков. В тому, що в губерніях „западныхъ“ діяли ще свої місцеві закони вбачали „залогъ обособленности данныхъ губерній отъ прочей имперіи и постоянный источникъ смуты“.5) „Так, пише проф. Кістяковський, закінчилась самостійна чинність Литовського Статуту на Україні. нього в своді законів, вид. 1857 р. залишилися тільки деякі області в виді осібних законів, що діють в Чернігівській і в Полтавській губерніях“.6)

В заключення вважаємо необхідним нагадати, що в Литовському Статуті в області права цивільного розвинені головним чином інститути права річевого, також інститути права родинного і спадкового. „Чинність Литовського Статуту — пише проф.

1) Теж.

2) Див. у Кістяковского: „Права, по которымъ“ ...

3) Полн. Собр. Зак., N 4315.

4) „Отнынѣ впредь . . . всякое дѣйствіе Статута Литовскаго и всѣхъ, на основаніи сего Статута, или въ дополненіе къ оному, изданныхъ Сеймовыхъ Конституцій и иныхъ постановленій прекратить, замѣнивъ ихъ общими Россійскими узаконеніями“ (Полн. 2-е Собр. Зак. 25 іюня 1840 г. N 13591).

5) Див. „Сводъ мѣстныхъ законовъ зап. губерній. Проектъ. Вид. М. Я. Пергамента и бар. Нольде. СПб. 1910).

6) Див. Кістяковського: „Права, по которымъ...“, 32 ст. — В Своді законів (вид. 1842 р.) статті для губерній Чернігівській і Полтавської були уміщені в X т. ч. I.

Дювернуа — в зміслі територіального закона затримувалася дуже довго на півдні Росії і не щезла і до цього часу.“ (Н. А. Дювернуа. „Изъ курса лекцій по гражданскому праву“, СПб. 1889; 184 ст. (курсив наш). Українським правникам треба добре про це памятати. Але спинятися на тих поодиноких нормах Статуту Литовського, які увійшли в X т. Своду Законів, ми тут не будемо: це потребує спеціальної і уважної праці.¹⁾

¹⁾ В інтересах поширення серед українського суспільства і зокрема серед української молоді свідомости в праві національному — конче потрібно було-б перевидати всі три редакції Статуту Литовського, видання котрого зараз зявляються бібліографічною рідкістю. Ця справа (перевидання Статуту) турбує і Українську Академію Наук в Києві. Всі три редакції Статуту, як відомо, надруковані у „Временнику И. О-ва Истор. и Древн. Россійскихъ“ (кн. 18, 19, 23). Перша редакція Лит. Статуту (1529 р.) надрукована також у Празі в „Своді законів Славянських“ Йіречека (Svod zákonův slovanských Zpořádal Dr. Hermenegild Jireček. V Praze. 1880.)